

Munich Personal RePEc Archive

WTO, Economic Development and Competition Policy in Iran

Mirjalili, Seyed hossein

Institute for Humanities and Cultural Studies

2 January 2015

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/125968/>
MPRA Paper No. 125968, posted 30 Aug 2025 16:53 UTC

WTO، توسعه اقتصادی و سیاست رقابتی در ایران

دکتر سیدحسین میرجلیلی *

۱- مقدمه

سیاست رقابتی به معنای سیاست و قانون حاکم بر رفتار ضد رقابتی شرکتها، در نتیجه تصمیمات کنفرانس وزرای WTO در سنگاپور (۱۹۹۶) به برنامه کاری WTO افزوده شد و در دور دوحه نیز بررسی ابعاد آن ادامه یافت تا به صورت یکی از موافقتنامه‌های چند جانبه WTO در آید. محدودیتهای افقی و عمودی بازار، سوء استفاده از موقعیت برتر و ادغامها، انواع اقدامات تجاری ضد رقابتی هستند. قوانین رقابت در بیش از ۸۰ کشور عضو WTO به دنبال حفظ و گسترش رقابت به عنوان ابزار دستیابی به تخصیص کارای منابع در اقتصاد است. قانون و سیاست رقابتی، به عنوان عنصری از بسته اصلاحات اقتصادی، ابزار توسعه اقتصادی در شرایط جهانی شدن اقتصاد، عامل ایجاد رقابت پذیری اقتصاد و عامل جذابیت اقتصاد برای سرمایه گذاران خارجی و تقویت کننده و عامل تحقق منافع خصوصی سازی، فرصتهای مناسبی برای توسعه اقتصادی فراروی اقتصاد ایران می‌گشاید. قانون رقابت مجموعه‌ای از اصول و قواعد ناظر بر توافقه‌های میان بنگاهها است که رقابت را محدود می‌سازد. در تنظیم بخش اقتصادی - بازرگانی قانون رقابت باید سطح توسعه اقتصادی کشور و اصول رقابت مورد توجه قرار گیرد و چالشهای اجرای آن کمینه گردد. بدین منظور در این مقاله ابتدا ادبیات قانون و سیاست رقابتی در U.N، WTO و UNCTAD مطرح شده و سپس چارچوب و عناصر قانون رقابت ملی با توجه به تجربه سایر کشورها و مطالعات انجام شده در ایران، تحلیل می‌گردد.

* استادیار پژوهشکده اقتصاد، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

هدف از تدوین این مقاله اولاً: تبیین ارتباط قانون و سیاست رقابتی با راهبرد توسعه اقتصادی و عضویت در WTO و ثانیاً: ارائه پیشنهادهایی برای تدوین قانون رقابت ملی است. بر این اساس، با توجه به ادبیات WTO چارچوب قانون رقابت ملی برای دستیابی به توسعه اقتصادی معرفی می گردد. پرسشهای این مقاله پژوهشی عبارت اند از:

- ۱- ارتباط قانون و سیاست رقابتی با عضویت در WTO چیست؟
 - ۲- ارتباط قانون و سیاست رقابتی با راهبرد توسعه اقتصادی چیست؟
 - ۳- چارچوب و عناصر اصلی قانون رقابت ملی چیست و تا چه اندازه با لایحه تسهیل رقابت و ضد انحصار انطباق دارد؟
- فرضیه های این پژوهش عبارت اند از:
- ۱- در صورت تایید موافقتنامه چندجانبه رقابت توسط اعضای WTO در دور دوحه، عضویت ج.ا.ایران در WTO به دلیل لزوم پذیرش یکجای موافقتنامه ها^۱ مستلزم قبول موافقتنامه رقابت خواهد بود. قبول موافقتنامه چندجانبه یاد شده نیز مستلزم داشتن قانون رقابت ملی سازگار با موافقتنامه چندجانبه رقابت و اجرای سیاست رقابتی در اقتصاد ایران است.
 - ۲- اتخاذ قانون و سیاست رقابتی به دلیل اتکای بیشتر به نیروهای بازار در اقتصاد منجر به در پیش گرفتن راهبرد توسعه اقتصادی بازارگرا می شود. راهبرد توسعه اقتصادی بازارگرا نیز در شرایط جهانی شدن اقتصاد ابزاری اجتناب ناپذیر برای توسعه اقتصادی کشور خواهد بود.
 - ۳- چارچوب و عناصر اصلی قانون رقابت ملی باید به گونه ای تنظیم شود که با موافقتنامه چند جانبه رقابت WTO سازگار باشد و سطح توسعه اقتصادی کشور را لحاظ نماید.

بدین منظور، در این مقاله ابتدا سابقه موضوع رقابت در سازمان ملل و WTO مطرح

شده و دلایل شمول قانون و سیاست رقابتی در برنامه WTO و موضوعات اصلی مورد بحث در گروه کاری WTO برای دستیابی به موافقتنامه چند جانبه رقابت در دور دوحه مطرح می‌شود. سپس نقش قانون و سیاست رقابتی در توسعه اقتصادی مورد بحث قرار می‌گیرد. در بخش بعدی چارچوب و عناصر اصلی قانون رقابت الگو در انکتاد مطرح شده و با توجه به سطح توسعه اقتصادی کشور چارچوب و اصول قانون رقابت مطرح شده و لایحه تسهیل رقابت و ضد انحصار مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. سرانجام بخش پایانی به جمع‌بندی و ارائه پیشنهاد اختصاص دارد.

۲- مبانی نظری

رقابت یکی از پایه‌های نظریه اقتصادی است. رقابت از نظر کلاسیکها، یک فرایند پویا است. والراس نیز مانند کلاسیکها، رقابت را فرایندی پویا می‌داند. شومپتر رقابت را در عین پویایی، فرایندی تکاملی می‌داند. از نظر شومپتر رقابت فرایندی تکاملی است که در آن بنگاهها برای بقا مبارزه می‌کنند. وجود رقابت دلالت بر آن دارد که تنها یک قیمت در بازار وجود دارد (قانون یک قیمت)^۱، مشروط بر آنکه هر دو طرف بازار فعالانه منافعشان را دنبال کنند. ویکسل رقابت را بر حسب "گیرندگی قیمت"^۲ تعریف کرد، در حالی که والراس رقابت را بر اساس بازار حراج تبیین نمود (الگوی حراج برای رقابت) و چمبرلین (۱۹۳۳) رقابت محض را به عنوان فقدان انحصار تعریف کرد و ساختار بازار را وارد بحث رقابت نمود. در کتاب "اقتصاد رقابت ناقص"، جون رابینسون ویژگی اصلی رقابت را ورود آزاد می‌داند، در حالی که کورنو، رقابت را نزاع^۳ میان دو یا چند طرف می‌داند. اجورث رقابت را از طریق بررسی چانه زنی افرادی می‌دید که هر یک نفع خود را دنبال می‌کنند.

1. Law of one price

2. Price-taking

3. Contest

رویکرد اجورث به رقابت این بود که می گفت در هر لحظه یک سری قرارداد وجود دارد که برای مبادله کالاها بین افراد منعقد می شود. اجورث نشان داد که قرارداد بدون رقابت نامعین است و قرارداد در شرایط رقابت کامل، کاملاً معین است. با کاربرد نظریه بازی ها در اقتصاد و خصوصاً در ساختار بازار توسط ون نیومن و مورگسترن (۱۹۴۴)، رویکرد کورنو در رقابت، بازی غیرهمکاری دانسته شد که هر یک از طرفین بازی دارای راهکار هستند و نتیجه بازی به راهکارشان بستگی دارد. در الگوی کورنو، عامل تعیین کننده درجه رقابت، تعداد بنگاهها در بازار است؛ هر چند برخی اقتصاددانان اندازه بنگاه نسبت به کل اقتصاد را عامل تعیین کننده میزان رقابت در اقتصاد دانسته اند. برای سالهای متمادی رقابت کامل اساس ارزیابی ساختار بازار بود. بامول و دیگران (۱۹۸۲) با مطرح کردن "بازار رقابت پذیر کامل"، رقابت کامل را زیر سوال بردند. بازار رقابت پذیر کامل بازاری است که در آن ورود مطلقاً آزاد است و خروج مطلقاً بی هزینه می باشد (کریدی، ۱۹۹۰، صص ۵۸-۸۱).

در واقع رقابت مبنای عملکرد کارای نظام بازار است. اما فرایند رقابت منجر به نتایج مطلوب می شود، اگر عوامل ذیل موجود باشند:

- ۱- ورود و خروج آزادانه به بازار
- ۲- آزادی تجارت و انعقاد قرارداد
- ۳- وجود یک نظام پولی کارا
- ۴- حمایت از فعالیتهای اقتصادی در مقابل اقدامات بازرگانی محدود کننده
- ۵- وجود پاداش و مجازات
- ۶- شفافیت بازار

رقابت در طرف مصرف کننده وقتی وجود دارد که مصرف کنندگان:

- ۱- قادر باشند و بخواهند درباره بازارهای شفاف آگاه شوند.

۲- در تصمیم‌گیری شان آزاد باشند.

۳- دارای منابع مالی باشند.

۴- به طور انعطاف پذیر و سرعت در مقابل اقدامات رقابتی واکنش نشان دهند و یک

کالا یا عرضه کننده خاص را ترجیح ندهند.

۵- به دنبال حداکثرسازی مطلوبیت باشند.

رقابت در طرف عرضه وقتی وجود دارد که عرضه کنندگان :

۱- قادر باشند فرصت‌هایشان را در بازارهای شفاف مشاهده کنند.

۲- در تصمیم‌شان آزاد باشند.

۳- برای حداکثر سازی سود یا زیان تلاش کنند.

۴- منابع فنی، اقتصادی و خلاق داشته باشند.

۵- به طور انعطاف پذیر و سرعت در مقابل تغییرات در تقاضای مصرف کنندگان و

اقدامات رقبا واکنش نشان دهند.

۶- آماده باشند با مواجهه رقابت به دنبال موفقیت باشند، نه با استفاده از اقدامات

بازرگانی محدود کننده.

در مواردی که این پیش شرط ها برقرار باشد، رقابت می تواند به طور موثر کار کند.

فرایند رقابت دارای کارکردهای اقتصادی و اجتماعی زیر است:

رقابت نیازهای مصرف کنندگان و تولید کنندگان را به طریقی هماهنگ می کند که در

درازمدت کالاها و خدمات عرضه شده برای تقاضا کافی خواهد بود. یک پیش شرط برای

هماهنگی بهینه، مکانیزم قیمت است که به طور کارا عمل می کند و درجه کمیابی کالاها

را نشان می دهد. علاوه بر آن، رقابت تضمین کننده کارایی تخصیص منابع با ترکیب عوامل

تولید به طریقی است که بیشترین بهره وری به دست آید. رقابت همچنین تضمین کننده

کارایی توزیعی است، به عوامل تولید پاداش داده می شود طبق ارزشی که بازار به

عملکردشان اعطا می کند. از آنجا که مصرف کنندگان و تولید کنندگان یکدیگر را با

پیروی از منافعشان، کنترل می کنند، محدودیت قدرت اقتصادی در فرایند رقابت، درونی

می‌شود. این کارکردهای اقتصادی، ایستا هستند. رقابت با کارکردهای پویا تکمیل می‌شود. از سوی دیگر، رقابت نیروی محرک در ورای پیشرفتهای فن‌آورانه است. رقابت فرصتهایی برای تمامی شرکت کنندگان در بازار می‌گشاید: کارآفرین‌ها امکان تصمیم‌گیری در مورد این را دارند که منحصرأ مسئول استفاده از منابع موجودشان باشند، مصرف کنندگان دارای آزادی انتخاب میان گزینه‌های متعدد هستند و کارگران دارای فرصت تغییر شغل هستند. این کارکردها می‌تواند جامه عمل بپوشد، اگر پیش شرط‌های یاد شده برقرار باشد (لاچمن، ۱۹۹۹، ص ۳).

۳- تعریف قانون رقابت و سیاست رقابتی

قانون رقابت: قانون رقابت ملی، بنا به تعریف، مجموعه‌ای از قواعد و اصول^۱ ناظر بر توافقه‌های میان بنگاه‌هاست که رقابت را محدود می‌سازد. هدف اصلی قانون رقابت در اغلب موارد، تخصیص کارای منابع و در نتیجه حداکثر نمودن رفاه ملی است.^۲ به عبارت دیگر، قانون رقابت ملی مجموعه‌ای از قواعد و اصول رعایت شده توسط دولتهاست که هدفش مقابله با انحصاری کردن بازار یا توافقه‌های میان بنگاه‌ها (شامل تلاش برای ایجاد موقعیت مسلط از طریق ادغام) است که رقابت را محدود می‌سازد.^۳ اعضای WTO آزادند هر قانون رقابتی را که می‌خواهند تصویب کنند. تنها محدودیتی که وجود دارد "اصل عدم تبعیض" (رفتار ملی) است که در ماده ۳ گات ذکر شده است.^۴ در حال حاضر حدود ۸۰ عضو WTO دارای قانون رقابت هستند. از سال ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۷ بیش از ۳۵ کشور در حال توسعه و در حال انتقال، قانون رقابت را تصویب یا قانون رقابت

1. Disciplines

2. Bernard Hoekman and Peter Holmes, 1998, p.2.

3. Bernard Hoekman and Petros C. Mavroidis, 2002, p.4.

4. Ibid. p.14.

موجودشان را بازنگری نموده‌اند.^۱ جدول (۱) وضعیت قانون رقابت را در تعدادی از کشورهای عضو سازمان ملل نشان می‌دهد.

سیاست رقابتی: اصطلاح "سیاست رقابتی" در وسیع‌ترین تعریف شامل تمامی سیاستهای مرتبط با رقابت در بازار از جمله سیاست تجاری، سیاست تنظیم‌کننده و سیاستهای اتخاذ شده توسط دولت برای اصلاح سیاستهای ضد رقابتی شرکتهای خصوصی یا عمومی است. در تعریف محدود آن، این اصطلاح جهت پوشش دادن به جنبه‌های مذکور یعنی: سیاستها و قوانین حاکم بر رفتار ضد رقابتی شرکتهای استفاده شده است.^۲

به عبارت دیگر، سیاست رقابتی شامل مجموعه‌ای از اقدامات و ابزارهای مورد استفاده توسط دولتهاست که شرایط رقابت در بازار را تعیین می‌کند. قانون رقابت یکی از اجزای سیاست رقابتی است. سایر اجزای سیاست رقابتی شامل خصوصی‌سازی شرکتهای دولتی، مقررات زدایی، قطع اعطای یارانه خاص به شرکتهای و کاهش سیاستهایی است که علیه محصولات یا تولید کنندگان خارجی تبعیض قائل می‌شود. تمایز کلیدی میان قانون رقابت و سیاست رقابتی این است که سیاست رقابتی شامل هر دو بخش دولتی و خصوصی می‌شود، در حالی که قانون رقابت غالباً تنها شامل بنگاههای خصوصی است.^۳

سیاست رقابتی غالباً به عنوان مترادف با قانون رقابت به کار می‌رود. اما از دیدگاه برخی صاحب نظران، سیاست رقابتی مجموعه وسیعی از اقدامات و ابزارهایی است که توسط دولتها جهت ارتقای توان رقابت^۴ بازارها دنبال می‌شود.

1. R. Shyam Khemani, 1997, p.23.

2. ITC.Business Guide, 1999, p.286.

3. Bernard Hoekman and Peter Holmes, 1998, p.3.

4. Contestability

۴- مجموعه اصول و قواعد سازمان ملل در زمینه رقابت

سازمان ملل در سال ۱۹۸۰ مجموعه اصول و قواعد را در زمینه رقابت منتشر نمود و سپس در سال ۲۰۰۰ آن مجموعه بازنگری شد و دوباره مورد تایید سازمان ملل قرار گرفت. اهداف مجموعه اصول و قواعد چندجانبه مصوب سازمان ملل در زمینه رقابت عبارتند از:

- ۱- حصول اطمینان از اینکه اقدامات بازرگانی محدود کننده^۱ از تحقق اهداف آزادسازی موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای خصوصاً موانع مؤثر بر تجارت و توسعه کشورهای در حال توسعه، جلوگیری نمی‌کند یا آنرا خنثی نمی‌سازد.
- ۲- دستیابی به کارایی بیشتر در توسعه و تجارت بین الملل خصوصاً برای کشورهای در حال توسعه از طریق:
 - الف) ایجاد، تشویق و حمایت از رقابت.
 - ب) کنترل تمرکز سرمایه و/یا قدرت اقتصادی.
 - ج) تشویق نوآوری.
- ۳- حمایت و توسعه رفاه اجتماعی به طور کلی و خصوصاً منافع مصرف کنندگان در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه.
- ۴- حذف عدم مزیت‌های تجارت و توسعه که می‌تواند نتیجه اقدامات بازرگانی محدود کننده شرکت‌های چند ملیتی باشد و از طریق آن کمک به حداکثر نمودن منافع در تجارت بین الملل و خصوصاً تجارت و توسعه کشورهای در حال توسعه.
- ۵- فراهم نمودن مجموعه‌ای از اصول و قواعد چند جانبه برای کنترل اقدامات بازرگانی محدود کننده برای پذیرش در سطح بین المللی و در نتیجه تسهیل نمودن

۱. اقدامات بازرگانی محدود کننده، اقدامات شرکت‌هاست که دسترسی به بازارها را محدود می‌سازد و در نتیجه رقابت را محدود می‌کند.

پذیرش و تقویت قوانین و سیاستها در این زمینه در سطوح ملی و منطقه ای.^۱
در مجموعه یاد شده، توافقات محدود کننده دسترسی به بازار و محدود کننده رقابت
که شرکتها باید از آن خودداری کنند در موارد زیر ذکر شده است:

الف) توافقاتی مربوط به تثبیت قیمتها.

ب) مناقصه با تباری.

ج) ترتیبات تخصیص مشتریان یا بازار.

د) تخصیص به وسیله ایجاد سهمیه در فروش و تولید.

ه) اقدام جمعی برای اجرای ترتیباتی مانند: امتناع جمعی از معامله.

و) امتناع جمعی از عرضه کالا توسط وارد کنندگان.

ز) امتناع جمعی از دسترسی به یک ترتیب یا همبستگی که برای رقابت اهمیت دارد.^۲
مصادیق تملک و سوءاستفاده از موقعیت مسلط قدرت بازاری که دسترسی به بازار و
رقابت را محدود می سازد و شرکتها باید از آن خودداری کنند در موارد زیر ذکر شده
است:

الف) رفتار غارتگرانه در مورد رقبا مانند استفاده از قیمت گذاری زیر هزینه تمام شده
برای حذف رقا.

ب) قیمت گذاری تبعیض آمیز یا قرار دادن شرایط برای عرضه یا خرید کالاها و
خدمات از جمله با استفاده از سیاستهای قیمت گذاری در معاملات بین شرکتهای
وابسته که کالاها و خدمات خریداری شده یا عرضه شده در مقایسه با قیمتهای
مبادلات مشابه یا قابل مقایسه در خارج از شرکتهای وابسته را گران فروشی یا
ارزان فروشی می کند.

ج) ادغامها، تملکها، سرمایه گذاریهای مشترک یا سایر تملکهای کنترلی چه به

1. UN, The UN set of principles and rules on competition ,2000,p.9.

2. Ibid, p.13.

صورت افقی، عمودی یا دارای ماهیت گروه تولیدی (conglomerate).

(د) تثبیت قیمت‌ها

ه) اعمال محدودیت بر واردات کالاهایی که دارای علامت تجاری قانونی بوده و در خارج از کشور ثبت شده است و مشابه علامت تجاری حمایت شده در کشور وارد کننده یا دارای همان علامت تجاری و متعلق به همان مالک است. هدف از اعمال چنین محدودیتی، بالا نگه داشتن قیمت‌ها به طور مصنوعی است.

و) اقداماتی که برای حصول اطمینان از دسترسی به اهداف مشروع بازرگانی مانند کیفیت، سلامت، توزیع کافی یا ارائه خدمت نباشد، مانند:

۱- و) امتناع جزئی یا کلی از معامله در شرایط تجاری مشتریان شرکت.

۲- و) عرضه کالاها یا خدمات خاصی که منوط به پذیرش محدودیتهایی بر توزیع یا ساخت کالاهای رقیب یا سایر کالاها شود.

۳- و) وضع محدودیتهایی مربوط به مکان یا شخص یا مقدار یا آنچه از کالاهای عرضه شده می‌تواند مجدداً فروخته شود یا صادر گردد.

۴- و) عرضه کالاها یا خدمات خاصی منوط به خرید سایر کالاها یا خدمات متعلق به عرضه کننده یا تعیین شده توسط وی شود.

همچنین مجموعه اصول و قواعد رقابت سازمان ملل، اصول و قواعدی در زمینه رقابت برای دولت‌ها در سطح ملی بر شمرده شده است:

۱- دولت‌ها باید مقررات مناسب و رویه‌های قضایی و مدیریتی برای کنترل اقدامات بازرگانی محدود کننده به اجرا در آورند.

۲- دولت‌ها باید مقرراتشان را در وهله نخست بر اصل حذف اقدامات یا رفتار شرکت‌هایی پایه گذاری کنند که از طریق تملک و سوء استفاده از موقعیت برتر قدرت بازاری، دسترسی به بازارها و رقابت را محدود می‌سازند.

۳- دولت‌ها در کنترل اقدامات بازرگانی محدود کننده باید اطمینان حاصل کنند از اینکه رفتار شرکت‌ها، منصفانه، برابر و با مبنای یکسان برای تمامی شرکت‌ها ست و منطبق با

رویه های قانونی می باشد.^۱

۵- قانون و سیاست رقابتی در WTO

۵-۱- پیشینه موضوع در گات

نگرانی درباره اثرات زیانبار اقدامات تجاری ضد رقابتی (که غالباً «اقدامات تجاری محدود کننده»^۲ نامیده می شود) به ۵۰ سال قبل باز می گردد که GATT تاسیس شد. در فصل پنجم منشور هاوانا در سال ۱۹۴۷، علاوه بر مقررات مربوط به سیاست تجاری، مقررات مربوط به اقدامات تجاری محدود کننده نیز ذکر شده بود. تلاشهای انجام شده جهت شمول مقررات مربوط به سیاست رقابتی با واگرایی دیدگاهها میان کشورهای مذاکره کننده در مورد نیاز به شمول آنها به نتیجه نرسید. از آن زمان برخی کشورها قواعد بین المللی در این زمینه در مباحث GATT پیشنهاد کردند ولی این پیشنهادها دنبال نشد.^۳

۵-۲- دلایل شمول سیاست رقابتی در برنامه وزرای WTO در سنگاپور

اهم دلایل عبارت اند از:

- ۱- به رغم کاهش موانع تجاری توسط دولتها از طریق دوره های مذاکرات تجاری، محدودیتهای تجاری و اختلالات ناشی از اقدامات ضد رقابتی شرکتهای، افزایش یافته است.
- ۲- با افزایش ادغام اقتصاد جهانی، اقدامات ضد رقابتی شرکتهای بعد فرامرزی پیدا کرده است که بر چند کشور و در برخی موارد بر کل جهان اثر می گذارد.
- ۳- با توجه به افزایش موافقتنامه های دو جانبه و منطقه ای که از منافع شرکتهای خارجی حمایت می کند، باید موافقتنامه چند جانبه ای در زمینه رقابت وجود داشته باشد که

1. Ibid, pp.14-15.

2. Restrictive Business Practices

3. Philippe Brusick, 2000, p. 403.

اقدامات بازرگانی ضد رقابتی شرکتها را کنترل نماید.

۴- طی سالهای اخیر این اتفاق نظر میان کشورها حاصل شده است که قانون رقابت، ابزارهای قانونی مناسب برای مقابله با اقدامات ضد رقابتی شرکتها ایجاد می کند. قانون رقابت نیز باید سازگار با موافقتنامه چند جانبه رقابت باشد که در WTO پذیرفته می شود.

بر این اساس، یک گروه کاری در سال ۱۹۹۷ در WTO تشکیل گردید تا ارتباط میان تجارت و سیاست رقابتی مورد بررسی قرار گیرد.^۱

۳-۵- سیاست رقابتی در مذاکرات دور دوحه

کنفرانس وزرای WTO در بیانیه دوحه در پاراگرافهای ۲۳ تا ۲۵ بر موضوع سیاست رقابتی و تجارت متمرکز شده است. در فراز ۲۳، «ضرورت وجود یک چارچوب چند جانبه برای ارتقای نقش سیاست رقابتی در تجارت بین الملل و توسعه»، در فراز ۲۴، «اعطای کمک فنی و ظرفیت سازی برای کشورهای در حال توسعه در زمینه سیاست رقابتی» و در فراز ۲۵، «کار بیشتر روی تعامل میان تجارت و سیاست رقابتی با تمرکز بر روشن نمودن اصول کانونی شامل: شفافیت، عدم تبعیض و انصاف رویه ای و مقررات مربوط به کارتلهای قوی^۲، شیوه های همکاری داوطلبانه و حمایت از تقویت نهادهای رقابت در کشورهای در حال توسعه از طریق ظرفیت سازی» ذکر شده است.^۳ قرار است در پنجمین اجلاس وزرای WTO در سال ۲۰۰۳ (مکزیک)، موافقتنامه چندجانبه رقابت بررسی شود و در صورت موافقت اعضا، تصویب گردد.

1. I.T.C, "Business Guide, 1999, p. 287.

2. Hard Core Cartels.

3. WTO, Doha – Declaration.

۴-۵. موضوعات اصلی مورد بحث در WTO در زمینه رقابت

تمرکز اصلی مباحث در WTO، تبیین انواع اقدامات ضد رقابتی شرکتها در تجارت است. چهار اقدام ضد رقابتی شرکتها در تجارت عبارتاند از: محدودیتهای افقی (ترتیبات میان بنگاههای رقیب تولید کننده محصولات مشابه یا یکسان جهت تحدید رقابت)، محدودیتهای عمودی (ترتیبات ضد رقابتی میان بنگاهها در طول زنجیره تولید - توزیع)، سوء استفاده از موقعیت مسلط در بازار و ادغامها (Mergers).

محدودیتهای افقی بازار: این محدودیتها بر سه نوع است:

۱- کارتلهای وارداتی: توسط وارد کنندگان و خریداران داخلی شکل گرفته اند و بر دسترسی به بازار برای واردات تاثیر می گذارند.

۲- کارتلهای صادراتی: کارتلهای صادراتی به دو گروه تقسیم می شوند:

یکی کارتلهای صادراتی «محض» که فقط در بازارهای خارجی فعالیت می کنند و دیگری کارتلهای صادراتی مختلط که رقابت را در بازار داخلی و همچنین در بازارهای خارجی محدود می کنند. کارتلهای صادراتی محض، خارج از قلمرو قانون رقابت اغلب کشورها هستند؛ زیرا اولاً: این کارتلها فراتر از صلاحیت قوانین رقابت داخلی هستند. ثانیاً: صریحاً از کار برد قانون رقابت مستثنی شده اند. اما کارتلهای صادراتی مختلط عموماً ملزم به رعایت الزامات مربوط به کارتلها در بازار داخلی هستند.

۳- کارتلهای بین المللی: کارتلهای بین المللی و موافقتنامه های تسهیم بازار بین بنگاهها در دو یا چند کشور عموماً مشابه موافقتنامه های تثبیت قیمت افقی^۱ و سایر موافقتنامه های تبانی در داخل یک کشور به حساب می آیند که در آن رقابت محدود می شود، قیمتها افزایش می یابد، محصول محدود می گردد و بازارها برای نفع خصوصی بنگاهها، اختصاصی می شوند.

ترتیبات محدودیت عمودی بازار: ترتیبات محدودیت عمودی بازار مانع بنگاههای

1. Horizontal price- fixing

خارجی از دسترسی به شبکه‌های توزیع کنترل شده توسط عرضه کنندگان داخلی می‌شود. مهمترین اقدامات به کاربرده شده در این زمینه عبارت‌اند از:

- ۱- الزام به معامله انحصاری^۱ که مانع توزیع کنندگان از بازار یابی محصولات می‌شود.
 - ۲- فروش مشروط کالایی با کالای دیگر^۲ که خرید یک محصول از یک علامت تجاری را مشروط به خرید محصول دیگر از همان علامت تجاری می‌کند.
 - ۳- حق امتیاز^۳ یا استرداد فروش^۴ که انگیزه‌های مالی ایجاد می‌کند که محصولات رقبا توزیع نشود.
 - ۴- مناطق مستثنی شده^۵ که مانع می‌شود از اینکه توزیع کنندگان خارج از مناطق جغرافیایی معین بفروشند.
- سوء استفاده از موقعیت برتر: اقدامات بنگاه‌های برتر به منظور حفظ، ارتقاء یا سوء استفاده از موقعیت مسلط در بازار است. مهمترین مصادیق آن عبارت‌اند از:

- ۱- معامله انحصاری
- ۲- مسدود کردن بازار^۶ از طریق ادغام عمودی
- ۳- فروش مشروط کالایی با کالای دیگر
- ۴- کنترل تسهیلات کمیاب و نهاده‌های حیاتی یا کانالهای توزیع
- ۵- غارتگری قیمتی^۷ و غیر قیمتی
- ۶- تبعیض قیمت

1. Exclusive dealing
2. Tied selling
3. Loyalty
4. Sales rebates
5. Exclusive territories
6. Market foreclosure
7. Price predtion

۷- ترتیبات قراردادی انحصاری

۸- در برخی حوزه های قضایی^۱، حتی مطالبه بالاتر از قیمت های رقابتی یا تحمیل سایر سوء استفاده های استثماری، سوء استفاده از موقعیت برتر به حساب می آید.

ادغامها: سه نوع اساسی ادغام عبارت اند از: افقی، عمودی، گروه تولیدی^۲. ادغام های افقی، دو یا چند بنگاه در یک زمینه کاری و در یک بازار جغرافیایی را در هم ادغام می کند. این نوع ادغام مانند کارتل، قیمت ها را افزایش می دهد. البته اگر ادغام هزینه های متغیر را کاهش دهد، می تواند منجر به کاهش قیمت های بازار شود و چنین ادغامی مطلوب است.

ادغام های عمودی با بنگاه هایی سروکار دارد که در مراحل مختلف تولید تا بازاریابی در داخل یک صنعت درگیر هستند. این نوع فعالیت ادغام غالباً جهت حصول کارایی با کاهش دادن هزینه مبادله و سایر هزینه ها از طریق درونی سازی مراحل مختلف تولید و توزیع انجام می شود، در عین حال ممکن است جهت مسدود شدن منابع داده ها یا کانال های توزیع برای رقبا به کار برده شود.

در ادغام های گروه تولیدی، بنگاه های عامل در زمینه های شغلی غیر مرتبط ادغام می شوند. لذا معمولاً از دیدگاه سیاست رقابتی نگرانی به دنبال ندارد، چون نوعاً درجه قدرت بازاری قابل اعمال توسط بنگاه ها در بازارهای محصول را افزایش نمی دهد.

۶- قانون و سیاست رقابتی و راهبرد توسعه اقتصادی

قانون و سیاست رقابتی در اتخاذ راهبرد توسعه اقتصادی بازارگرا نقش مهمی ایفا می کند. مجموعه اصول و قواعد سازمان ملل (فراز هفتم، بخش ج)، اهداف توسعه ای متعددی برای قانون و سیاست رقابتی مطرح کرده است که در بخش قبلی مقاله ذکر

1. Jurisdictions

2. Conglomerates

گردید.

مهمترین نقشهای قانون و سیاست رقابتی در راهبرد توسعه اقتصادی بازار گرا عبارت‌اند

از:

۱-۶- عنصری از بسته اصلاحات اقتصادی

در تعداد زیادی از کشورها قانون و سیاست رقابتی به عنوان عنصری از بسته اصلاحات اقتصادی به منظور ارتقای توسعه اقتصادی و اجتماعی، اجرا شده است. ویژگی قانونی این اصلاحات، اتکای بیشتر به نیروهای بازار به عنوان موتور توسعه اقتصادی بازار گراست. اصلاحات انجام شده شامل گشودن بازار خارجی (شامل آزادسازی تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی)، خصوصی سازی و مقررات زدایی و سیاست رقابتی است. عناصر متعدد این بسته به طور متقابل یکدیگر را تقویت می‌کنند. عوامل متعددی مشوق دولتها جهت پذیرش سیاستهای بازار گرا تر برای توسعه اقتصادی هستند. از جمله اینکه کسریهای مالی بزرگ و مداوم، توانایی دولتها برای وضع مالیات بیشتر یا استقراض از بازارهای سرمایه را محدود ساخته است. این محدودیت فشارهایی برای کاهش اندازه بخش عمومی، خصوصی سازی شرکتهای دولتی، مقررات زدایی بازارها و اجتناب از دخالتهای سیاستی، ایجاد کرده است و اصلاحات اقتصادی بازار گرا را اجتناب ناپذیر ساخته است.

۲-۶- ابزار توسعه اقتصادی در شرایط جهانی شدن اقتصاد

در گذشته، کشورها برای دستیابی به توسعه اقتصادی به ابزارها و رهیافتهای مداخله گرایانه تر امیدوار بودند. این رهیافتهای اکنون کارایی کمتری دارند؛ زیرا آزادسازی تجاری و جهانی شدن اقتصاد در حال تحقق است و جای کوچکی برای مانور دولت باقی می‌گذارد، لذا سیاست رقابتی به عنوان ابزار توسعه اقتصادی در شرایط جهانی شدن اهمیت بیشتری پیدا می‌کند.

۳-۶- عامل ایجاد رقابت پذیری^۱ اقتصاد

برخی اقتصاددانان با کاربرد مفهوم رقابت پذیری در سطح کشور موافق نیستند و معتقدند که رقابت پذیری وقتی در سطح بنگاه به کار رود، معنا دار است؛ زیرا بنگاه عامل اصلی برای ایجاد رقابت پذیری است. رقابت از این جهت موجد رقابت پذیری است که مشوق فعالیت کارآفرینی و ورود به بازار توسط بنگاههای جدید با پاداش دادن به بنگاههای کارا و جریمه کردن بنگاههای ناکاراست. از این رو رقابت، محرک کلیدی رقابت پذیری است. از سوی دیگر قانون رقابت به دنبال افزایش کارایی است و کارایی منبع رقابت پذیری می باشد. البته باید میان رقابت پذیری ایستا و رقابت پذیری پویا تمایز قائل شد. در رقابت پذیری ایستا، تاکید بر رقابت قیمتی با توجه به موجودی نیروی کار و منابع طبیعی است. در این صورت حفظ رقابت پذیری وابسته به حفظ یا کاهش هزینه های تولید است. اغلب کشورهای در حال توسعه بر این اساس رقابت می کنند. رقابت پذیری پویا با ماهیت متحول رقابت همراه است. نوآوری منبع کلیدی رقابت پذیری پویا است و حمایت از حقوق مالکیت فکری عامل افزایش رقابت پذیری می باشد. بنابراین اگر سیاست رقابتی بخواهد به توسعه دست یابد، باید هم بر رقابت پذیری ایستا تاکید کند و هم بر رقابت پذیری پویا.^۲

۴-۶- عامل جذابیت اقتصاد برای سرمایه گذاری خارجی

قانون رقابت از وقوع اقدامات ضد رقابتی و انحصارگری در اقتصاد جلوگیری می کند، مکانیزم شفاف و مبتنی بر اصول و سازگار با نرمهای بین المللی برای حل و فصل اختلافات مربوط به سرمایه گذاری خارجی را فراهم می کند و مشوق سرمایه گذاران خارجی برای

1. Competitiveness

2. UNCTAD, The relationship between competition, competitiveness and development, 2002, pp.4-9.

کاربرد تسهیلات تولیدی روزآمد، فن آوری روز و آموزش حرفه ای کارکنان است.^۱ از سوی دیگر، از آنجا که اقتصادهای در حال توسعه نوعاً به دنبال جذب FDI هستند، بدون سیاست رقابتی، احتمال دارد شرکتهای خارجی بر بازارهای داخلی تسلط پیدا کنند و شرکتهای داخلی را حذف نمایند.^۲

۵-۶- تقویت کننده و عامل تحقق منافع خصوصی سازی و مقررات زدایی

قانون و سیاست رقابتی از تداوم و ایجاد دوباره ساختار بازار انحصاری جلوگیری می کند و تدابیر مناسبی برای تضمین رقابت میان بنگاهها اتخاذ می نماید.^۳ اقتصادهای در حال توسعه ای که اقدام به خصوصی سازی شرکتهای دولتی می کنند، اگر قانون و سیاست رقابتی نداشته باشند، با انحصار خصوصی مواجه می شوند. بنابراین با خصوصی سازی گسترده و بخش دولتی کوچکتر و مقررات زدایی، کنترل رفتار ضد رقابتی شرکتهای نیازمند قانون و سیاست رقابتی است.^۴

۶-۶- لحاظ نمودن شرایط ویژه کشورهای در حال توسعه

اگر قوانین رقابت بخواهد به هدف ارتقای رشد اقتصادی از طریق رقابتی ساختن بازارها دست یابد، باید ویژگیهای کشورهای در حال توسعه را در نظر بگیرد. در اغلب کشورهای در حال توسعه مکانیزم قیمت به دلیل مداخله دولت مختل شده است. همچنین نمی توانیم از حاکمیت مصرف کننده در آن بخشهایی از جمعیت سخن بگوییم که نیازهای اساسی تامین نشده است و هدف افراد از مصرف، فقط زنده ماندن است. مبارزه برای بقا، مصرف کنندگان را از تصمیم آزادانه بازمی دارد. دستیابی به اطلاعات نیز مستلزم هزینه های

1. Robert Anderson and Frederic Jenny, 2002, p.4.

2. H.Qadry, Competition, competitiveness and development, p.6.

3. Robert Anderson and Frederic Jenny, 2002, p.4.

4. Aydin Sengul, 2002, p.4.

معاملاتی بالاست. بازارها نیز ناقص هستند.^۱ لذا این کشورها از الگوی "رقابت کامل" فاصله دارند.

از سوی دیگر، کشورهای در حال توسعه به دلیل تغییرات ساختاری که در درون خود این اقتصادها ناشی از خصوصی سازی و مقررات زدایی انجام شده است، نیازمند سیاست رقابتی هستند. البته سیاست رقابتی خاصی برای کشورهای در حال توسعه مناسب است و در این نوع سیاست رقابتی، بعد توسعه^۲ باید لحاظ شود. همان طور که در بیانیه وزرای WTO در سنگاپور (۱۹۹۶) ذکر شده است، سیاست رقابتی در کشورهای در حال توسعه نمی تواند و نباید همان سیاستی باشد که در کشورهای پیشرفته اجرا شده است. نوع سیاست رقابتی مورد نیاز در کشورهای در حال توسعه مستلزم مفاهیم اقتصادی متفاوتی از مفاهیم استفاده شده در کشورهای پیشرفته است.

ژی لافونت، اقتصاد دان فرانسوی و متخصص سازمان صنعتی می نویسد: رقابت در جهان "بهبه اول" اقتصاددانان چیز خوبی است. در جهان بهینه اول فرض می شود که تعداد زیادی شرکت کننده در تمامی بازارها وجود دارد، کالاهای عمومی و برونزایی ها وجود ندارد، عدم تقارن اطلاعات و انحصارات طبیعی وجود ندارد، بازارها کامل هستند، عوامل اقتصادی کاملاً عقلایی هستند، نظام قضایی درست جهت اجرای قراردادها وجود دارد و یک دولت درست برای انتقالات مقطوع جهت توزیع مجدد وجود دارد. اما کشورهای در حال توسعه از این دنیای ایده آل بسیار فاصله دارند.^۳ طبق نظریه "بهبه دوم" اگر هر یک از فروض برقرار نباشد، در آن صورت "رقابت محدود شده"^۴ "سیاست مناسب است. از سوی دیگر برای کشورهای در حال توسعه هدف

1. W.Lachman, 1999, p.6.

2. Development Dimension

3. J.Laffont, 1998, p.237.

4. Restricted Competition

سیاست رقابتی نمی تواند صرفاً ارتقای رقابت باشد، بلکه سیاست رقابتی باید باعث تسریع توسعه اقتصادی شود. در این صورت در مواردی باید رقابت طبق برنامه توسعه، محدود شود و در موارد دیگر رقابت ارتقاء پیدا کند. هدف آن است تا "میدان بازی، همسطح شود"^۱. بنابراین کشورهای در حال توسعه باید به راه حل بهینه دوم متوسل و بر "رقابت عملی"^۲ به جای رقابت کامل متمرکز شوند. محدود شدن رقابت در برخی صنایع یا زیربخش ها به منظور دستیابی به توسعه اقتصادی نباید منجر به حمایتگرایی گسترده یا حمایت از برخی رقبا در مقابل سایر رقیبان شود. به عبارت دیگر همان طور که در گزارش سال ۱۹۹۷ WTO آمده است: "قانون رقابت باید از رقابت حمایت کند نه از رقبا"^۳.

برای در نظر گرفتن بُعد توسعه ای قانون و سیاست رقابتی باید مفاهیم و سیاستهای زیر مورد توجه قرار گیرد:

الف) تاکید بر کارایی پویا به جای کارایی ایستا به عنوان هدف اصلی سیاست رقابتی.
ب) معرفی "درجه بهینه رقابت" (به جای حداکثر رقابت)، جهت رشد درازمدت بهره‌وری.

ج) تاکید بر "ترکیب بهینه رقابت و همکاری" برای دستیابی به رشد اقتصادی درازمدت.

د) حفظ تمایل بخش خصوصی به سرمایه گذاری در سطح بالا از طریق هماهنگی تصمیمات سرمایه گذاری در اقتصاد توسط دولت به گونه ای که ظرفیت بیش از حد ایجاد نشود و سود سرمایه گذاری کاهش نیابد.

ه) معرفی "رقابت شبیه سازی شده" به معنای رقابت میان متقاضیان حمایت دولت.
و) ایجاد هماهنگی میان سیاست صنعتی و سیاست رقابتی در راستای اهداف توسعه

1. Level the playing field

2. Workable Competition

3. WTO, Trade and Competition, 1997, p.44.

اقتصادی.^۱

در عین حال، معافیت از قانون رقابت باید به صورت: گزینشی، مشروط به عملکرد، شفاف، دارای محدودیت زمانی و نزولی باشد و به طور مداوم بازنگری شود. این معافیت در مراحل توسعه اقتصادی کشورهای توسعه یافته کنونی وجود داشته است، به طوری که در ژاپن بین سالهای ۱۹۶۳ و ۱۹۷۳ نزدیک به ۱۰۰۰ کارتل در سال به طور متوسط از قانون ضد تراست معاف شده‌اند. در زمینه اطلاعات، سازمان تجارت خارجی ژاپن^۲ که شعبه‌ای از وزارت تجارت بین المللی و صنعت ژاپن است هم اکنون دارای ۸۰ دفتر در سراسر جهان به منظور کمک به صادرکنندگان ژاپنی در جمع‌آوری اطلاعات بازاریابی و نفوذ در بازارهای خارجی است.^۳

۷- چارچوب و عناصر اقتصادی - بازرگانی قانون رقابت ملی

۷-۱- چارچوب قانون رقابت در قانون رقابت الگو

چارچوب قانون رقابت در قانون رقابت الگو که توسط انکداد منتشر شده است به ترتیب زیر است:

- عنوان قانون
- ماده ۱: هدف یا اهداف قانون
- ماده ۲: تعاریف در قانون و قلمرو کاربرد قانون
- ماده ۳: ترتیبات و توافقات محدود کننده
- ماده ۴: اقدامات یا رفتار موجد سوء استفاده از موقعیت مسلط قدرت بازاری
- ماده ۵: گزارش دهی (notification)
- ماده ۶: گزارش دهی، بررسی و ممنوعیت ادغامهای موثر بر بازارهای متمرکز

1. Ajit Singh, 2001, p.6 and 1999, p.14.

2. Japanese External Trade Organization (JETRO)

3. W. Lachman, 1999, p.25.

- ماده ۷: ارتباط میان مقامات رقابت و ارگانهای (bodies) تنظیم کننده، شامل تنظیم کنندگان بخشی (رابطه میان سیاست رقابتی و مقررات)
 - ماده ۸: برخی جنبه های ممکن حمایت از مصرف کننده
 - ماده ۹: مقام مجری قانون رقابت و سازمان رقابت
 - ماده ۱۰: وظایف و قدرتهای مقام مجری
 - ماده ۱۱: جریمه ها و کمکها (relief)
 - ماده ۱۲: استیناف (appeals)
 - ماده ۱۳: اقدام برای پرداخت خسارت^۱
- قوانین رقابت دارای سه بعد: اقتصادی - بازرگانی، سازمانی و حقوقی است. مواد اول تا چهارم، بعد اقتصادی - بازرگانی و مواد پنجم تا سیزدهم ترکیبی از دو بعد حقوقی و سازمانی است. هر چند مواد نهم و دهم علی الخصوص بعد سازمانی را پوشش می دهد. در این مقاله بعد اقتصادی - بازرگانی قانون رقابت مورد بررسی قرار می گیرد.

۷-۲- عنوان قانون

عنوان قوانین رقابت را می توان به دو دسته تقسیم کرد:

الف) قانون رقابت^۲؛ این قانون همچنین قانون ضد تراست^۳، قانون ضد انحصار^۴، قانون تجارت منصفانه^۵، قانون تجارت محدود شده^۶ یا اقدامات بازرگانی محدود کننده نامیده شده است.

1. UNCTAD. **Model law on competition**, PP.6-15.

2. Competition Law

3. Antitrust Law

4. Antimonopoly Law

5. Fair Trade Law

6. Restrictive Trade Law

ب) قانون رقابت غیر منصفانه^۱؛ این قانون در فرانسه concurrence deloyale، در اسپانیا competencia desleal و در انگلستان "قانون تجارت غیر منصفانه" نامیده شده است.^۲ جدول (۲) عنوان قوانین رقابت در ۵۰ کشور را نشان می‌دهد.

جدول (۱) - قانون رقابت در کشورهای عضو سازمان ملل (سال تصویب)

کشورهای عضو O.E. C. D	کشورهای آمریکای لاتین و کارائیب	کشورهای در حال انتقال	آسیا و پاسفیک	آفریقا
استرالیا (۱۹۷۴)	آرژانتین (۱۹۸۰)	آذربایجان**	چین (۱۹۹۳)	الجزایر (۱۹۹۵)
اتریش (۱۹۸۸)	بولیوی*	روسیه سفید**	فیجی (۱۹۹۳)	بنین*
بلژیک (۱۹۹۱)	برزیل (بازنگری ۱۹۹۴)	بلغارستان (۱۹۹۱)	هند (۱۹۶۹)	بورکینافاسو*
کانادا (۱۸۸۹)	شیلی (۱۹۷۳) و بازنگری (۱۹۸۰)	کرواسی (۱۹۹۵)	اندونزی (۱۹۹۹)	کامرون*
جمهوری چک (۱۹۹۱)	کلمبیا (۱۹۹۲)	گرجستان**	اردن*	ساحل عاج (۱۹۷۸)
دانمارک (۱۹۹۷)	کاستاریکا (۱۹۹۲)	قزاقستان**	مالزی*	مصر*
اتحادیه اروپا (۱۹۵۷)	جمهوری دومینیکن*	قوزستان**	پاکستان (۱۹۷۰)	گابن (۱۹۸۹)
فنلاند ۱۹۹۲ و بازنگری (۱۹۹۸)	السالوادور*	لیتوانی (۱۹۹۲)	فیلیپین*	غنا*
فرانسه ۱۹۷۷ و بازنگری (۱۹۸۶)	گواتمالا*	مغولستان (۱۹۹۳)	سریلانکا (۱۹۸۷)	کنیا (۱۹۸۸)
آلمان ۱۹۵۷ و بازنگری (۱۹۹۸)	هوندوراس*	جمهوری مولداوی**	تایوان (۱۹۹۲)	مالاوی (۱۹۹۸)
یونان ۱۹۷۷ و بازنگری (۱۹۹۵)	جامائیکا (۱۹۹۳)	رومانی (۱۹۹۶)	تایلند (۱۹۷۹ و ۱۹۹۹)	مالی (۱۹۹۸)
مجارستان (۱۹۹۶)	نیکاراگوا*	فدراسیون روسیه (۱۹۹۱)	ویتنام*	موریتانی*
ایرلند (۱۹۹۱) و بازنگری (۱۹۹۶)	پاناما (۱۹۹۶)	اسلواکی (۱۹۹۳)		مغرب (۱۹۹۹)
ایتالیا (۱۹۹۰)	پرو (۱۹۹۰)	اسلونی (۱۹۹۱)		سنگال (۱۹۹۴)
				آفریقای جنوبی (۱۹۵۵)، متعم (۱۹۷۹)
ژاپن (۱۹۴۷) و بازنگری (۱۹۹۸)	ترینیداد و توباگو*	تاجیکستان**		توگو*

1. Unfair competition Law

2. UNCTAD, Consolidated Report. 2002,p.7.

ادامه جدول (۱)

لوکزامبورگ (۱۹۷۰) و بازنگری (۱۹۹۳)	ونزوئلا (۱۹۹۱)	ترکمنستان**		
مکزیک (۱۹۹۲)	پاراگوئه*	اوکراین**		تونس (۱۹۹۱)
هلند (۱۹۹۷)		ازبکستان**		تانزانیا (۱۹۹۴)
زلاتندو (۱۹۸۶)				زامبیا (۱۹۹۴)
نروژ (۱۹۸۶)				زیمبابوه (۱۹۹۷)
لهستان (۱۹۹۰)				
پرتغال (۱۹۹۳)				
جمهوری کره (۱۹۸۰)				
اسپانیا (۱۹۸۹) و بازنگری (۱۹۹۶)				
سوئد (۱۹۹۳)				
سوئیس (۱۹۸۵) و بازنگری (۱۹۹۵)				
ترکیه (۱۹۹۴)				
انگلستان (۱۸۹۰)				
ایالات متحده آمریکا (۱۸۹۰) و بازنگری (۱۹۷۶)				

* در حال تهیه قانون رقابت

** کمیته ضد انحصار تشکیل شده است

جدول (۲) - عنوان قانون رقابت در کشورهای مختلف

ردیف	کشور	نام قانون رقابت
۱	الجزایر	قانون محافظت از رقابت اقتصادی
۲	آرژانتین	قانون شماره ۲۲۶۲ سال ۱۹۸۰ در مورد رقابت
۳	استرالیا	قانون اقدامات تجاری سال ۱۹۷۴
۴	اتریش	قانون کارتل سال ۱۹۹۸
۵	بلژیک	قانون پنجم اوت سال ۱۹۹۱ در مورد حمایت از رقابت اقتصادی
۶	برزیل	قانون فدرال شماره ۸۸۸۴ سال ۱۹۹۴ مربوط به نظام دفاع از رقابت
۷	کانادا	قانون رقابت
۸	شیلی	قانون ضد انحصار
۹	چین	قانون ضد انحصار
۱۰	کلمبیا	قانون مربوط به حمایت از رقابت و اقدامات بازرگانی محدود کننده
۱۱	کاستاریکا	قانون مربوط به حمایت از رقابت و حمایت موثر از مصرف کننده
۱۲	ساحل عاج	قانون راجع به رقابت
۱۳	جمهوری چک	قانون حمایت از رقابت بازرگانی
۱۴	دانمارک	قانون رقابت سال ۱۹۹۷
۱۵	اتحادیه اروپا	قواعد رقابت در پیمان تشکیل اتحادیه اروپا
۱۶	فنلاند	قانون مربوط به محدودیتهای حمایت
۱۷	فرانسه	فرمان شماره ۱۲۴۳_۸۶ مورخ اول دسامبر ۱۹۸۶ راجع به آزادسازی قیمتها و رقابت
۱۸	آلمان	قانون علیه محدودیتهای رقابت سال ۱۹۵۷

ادامه جدول (۲)

قانون ۷۰۳/۷۷ در مورد کنترل انحصار در فروش و انحصارهای چند جانبه در فروش و حمایت از رقابت آزاد	یونان	۱۹
قانون مربوط به ممنوعیت اقدامات تجاری غیر منصفانه و اقدامات محدود کننده بازار که رقابت را محدود می کند	مجارستان	۲۰
قانون اقدامات تجاری محدود کننده و انحصارات	هند	۲۱
قانون رقابت سال ۱۹۹۱ و قوانین کنترل ادغامها و تملکهای سالهای ۱۹۷۸ _ ۱۹۹۶	ایرلند	۲۲
محدودیت قانون تجارت، ۱۹۸۸ _ ۵۷۴۸	رژیم اشغالگر قدس	۲۳
قواعدی برای حمایت از رقابت و بازار	ایتالیا	۲۴
قانون رقابت منصفانه	جامائیکا	۲۵
قانون مربوط به ممنوعیت انحصار خصوصی و حفظ تجارت منصفانه (قانون ضد انحصار نیز نامیده می شود)	ژاپن	۲۶
اقدامات تجاری محدود کننده _ انحصارات و قانون کنترل تجارت	کنیا	۲۷
قانون ۱۷ ژوئن ۱۹۷۰ حاکم بر اقدامات بازرگانی محدود کننده	لوکزامبورگ	۲۸
قانون مربوط به تنظیم رقابت و تامین تجارت منصفانه	مالتا	۲۹
قانون فدرال در مورد رقابت اقتصادی	مکزیک	۳۰
قانون مربوط به ممنوعیت رقابت غیر منصفانه	مغولستان	۳۱
قانون رقابت مورخ ۲۲ می ۱۹۹۷	هلند	۳۲
قانون تجارت سال ۱۹۸۶	زلاندنو	۳۳
قانون رقابت سال ۱۹۹۳	نروژ	۳۴
فرمان کنترل و جلوگیری از اقدامات تجاری محدود کننده و انحصارات	پاکستان	۳۵

ادامه جدول (۲)

قانون راجع به حمایت از رقابت	پاناما	۳۶
فرمان قانونی علیه اقدامات محدود کننده و کنترل کننده و انحصاری که بر رقابت آزاد موثرند	پرو	۳۷
قانون مربوط به مقابله با اقدامات انحصاری مورخ ۲۴ فوریه ۱۹۹۰	لهستان	۳۸
فرمان قانونی شماره ۳۷۱/۹۳ مورخ ۲۹ اکتبر ۱۹۹۳ در مورد حمایت و توسعه رقابت	پرتغال	۳۹
قانون تنظیم انحصار و تجارت منصفانه سال ۱۹۸۰	جمهوری کره	۴۰
قانون مربوط به رقابت و محدودیت فعالیت انحصاری در بازار کالاها	فدراسیون روسیه	۴۱
قانون شماره ۱۸۸/۱۹۹۴ راجع به حمایت از رقابت اقتصادی	اسلواکی	۴۲
قانون حفظ و توسعه رقابت سال ۱۹۷۹	آفریقای جنوبی	۴۳
قانون ۱۶/۱۹۸۹ راجع به حمایت از رقابت	اسپانیا	۴۴
قانون کمیسیون تجاری منصفانه	سريلانكا	۴۵
قانون رقابت سال ۱۹۹۳	سوئد	۴۶
قانون فدرال مربوط به کارتلها و سایر محدودیتهای رقابت	سوئیس	۴۷
قانون تجارت منصفانه و قانون رقابت، قانون اقدامات تجاری محدود کننده، قانون قیمتهای باز فروش	انگلستان	۴۸
قوانین ضد تراست (قانون شرمین، قانون کلایتون، قانون کمیسیون تجاری فدرال، قانون بهبود ضد تراست هارت - اسکات - رودینو)	ایالات متحده آمریکا	۴۹
قانون مربوط به توسعه و حمایت از اعمال رقابت آزاد	ونزوئلا	۵۰

مأخذ: UNCTAD, 2000.

۳-۷- اهداف قانون

هدف قانون رقابت عبارت از: کنترل کردن یا حذف توافقات یا ترتیبات محدود کننده میان شرکتها یا ادغامها و تملکها و سوء استفاده از موقعیتهای برتر (مسلط) قدرت بازاری است، که دسترسی به بازارها را محدود می‌سازد یا رقابت را تحدید می‌کند و به طور زیانباری بر تجارت داخلی یا بین‌المللی یا توسعه اقتصادی اثر می‌گذارد. بنابراین هدف اصلی قوانین رقابت ملی، حفظ و توسعه رقابت به عنوان ابزار تضمین تخصیص کارای منابع در اقتصاد است که نتیجه اش در بهترین انتخاب ممکن کیفیت، پایین‌ترین قیمت‌ها و عرضه کافی برای مصرف کنندگان است.

سایر اهداف در قوانین رقابت عبارت‌اند از:

ایجاد، تشویق و حمایت از رقابت.

۱- کنترل تمرکز سرمایه و / یا قدرت اقتصادی

۲- تشویق نوآوری

۳- حمایت و توسعه رفاه اجتماعی و خصوصاً منافع مصرف کنندگان

۴- در نظر گرفتن اثر اقدامات تجاری محدود کننده در تجارت و توسعه اقتصادی کشور^۱

اتحادیه اروپا، کانادا، ایتالیا، زلاند نو، ایالات متحده آمریکا، کلمبیا و مکزیک، وزن بیشتری برای هدف کارایی اقتصادی قائل شده‌اند، در حالی که کشورهایی مانند فرانسه، هند و انگلستان و برخی اقتصادها در اروپای شرقی و مرکزی برای قانون رقابت، اهداف چندگانه در نظر گرفته‌اند. هدف کانونی سیاست رقابتی در کشورهای در حال توسعه باید ارتقای بهره‌وری و رشد دراز مدت (کارایی پویا) باشد.^۲

1. UNCTAD, Model Law, 2002.

2. Ajit Singh, 1999, p.12.

۷-۴- اصول رقابت در قانون

اصولی که در تمامی قوانین رقابت یافت می شود؛ در مجموعه اصول وقواعد سازمان ملل در زمینه رقابت ذکر شده است؛ در مباحث WTO در زمینه رقابت، تبیین شده است و موضوع مواد سوم، چهارم و ششم قانون رقابت الگو (انکتاد) است، عبارت اند از:

الف) ترتیبات و توافقات محدودکننده (ماده ۳ قانون رقابت الگو)

ب) اقدامات یا رفتار موجد سوءاستفاده از موقعیت مسلط قدرت بازاری (ماده ۴ قانون رقابت الگو). براین اساس اصول سه گانه رقابت که در تمامی قوانین رقابت ذکر شده است عبارت اند از:

- ۱- ممنوعیت محدودیتهای افقی بازار (کارتلها)
- ۲- کنترل محدودیتهای عمودی و سوءاستفاده از موقعیت مسلط
- ۳- کنترل تمرکزهای شکل گرفته از طریق ادغامها و تملکها یا سایر شکلهای تمرکز که منجر به ایجاد بنگاه مسلط و نهایتاً انحصارگر شود.

۷-۵- رویکردهای قانون رقابت

دو رویکرد در مورد قانون رقابت وجود دارد: رویکرد اول، رویکرد ساختاری است که بر سهم بازار و درجه تمرکز صنعت متمرکز می شود. رویکرد دوم، رویکرد رفتاری است و بر مبارزه با رفتارهای بازگانی ضد رقابتی متمرکز می شود.

اقتصادهای دارای بازارهای داخلی بزرگ مشکل اندکی برای استفاده از رویکرد ساختاری دارند و از آستانه سهم بازار بنگاهها استفاده می کنند. اما در کشورهایی که بازارهایی کوچک دارند، ویژگی شان وجود صناعی است که دارای چند بنگاه و درجه تمرکز بالاست. با به کار بردن رویکرد ساختاری برای تضمین رقابت در مواردی مانند ادغامها و تملکها، ممکن است بنگاههای داخلی از دستیابی به حداقل اندازه مورد نیاز برای رقابت در بازارهای بین المللی، بازداشته شوند. در این شرایط دولت می تواند نگرانی درباره تمرکز بالا را با رفع موانع تجارت و سرمایه گذاری خارجی و برداشتن موانع

مقرراتی برای ورود (مانند مجوزها) از بین ببرد.

در رویکرد رفتاری تمرکز بر این است که چگونه بنگاهها کسب و کار خود را انجام می‌دهند. در این رویکرد، اقدامات بازرگانی محدود کننده، ضد رقابتی است و ممنوع می‌شود. به نظر می‌رسد در کشورهای در حال توسعه ای مانند کشور ما قانون رقابت باید ترکیبی از رویکردهای ساختاری و رفتاری را در نظر بگیرد تا جامعیت قانون حفظ شود.

۶-۷- استثنایها و معافیتها

معافیت به معنای متعهد نبودن به آنچه سایرین متعهدند، اما استثناء به معنای پیروی نکردن از یک اصل، قاعده یا طبقه کلی است. اغلب قوانین رقابت، انواع خاصی از فعالیت اقتصادی و یا بخشهای خاصی را معاف کرده‌اند و یا دارای شرایطی برای اعطای چنین معافیهایی هستند.

در حالی که برخی اقتصادها مانند اتحادیه اروپا شرایط کلی برای اعطای معافیت ارائه نموده‌اند، سایر کشورها به طور مشخص بخشها یا فعالیهایی را تعیین کرده‌اند. معافیت از کاربرد قانون رقابت بنابه دلایلی مانند: کاهش ریسک و نا اطمینانی، تسهیل نوآوری، جمع‌آوری و پخش اطلاعات و توازن متقابل قدرت چانه زنی نابرابر انجام شده است. مهمترین دلایل اعطای معافیتها را می‌توان در چهار مقوله جای داد:

۱- معافیهایی که هدفش ایجاد موازنه در قدرت چانه زنی یا اقتصادی نابرابر است.

تشکیل اتحادیه کارگری جهت مذاکره در مورد دستمزدها و شرایط کاری معاف شده است. این معافیت قدرت چانه زنی کارگران در مقابل کارفرمایان را تقویت می‌کند و از استثمار کارگران جلوگیری می‌نماید.

کشاورزی، لبنیات، ماهیگیری و جنگلداری نیز معاف شده است. هدف از آن، کمک به این مشاغل جهت دریافت قیمتهای "منصفانه" و "پایدار" برای محصولات و کارگران است. ماهیت فصلی این فعالیتها و اهداف اجتماعی، از جمله دلایل معافیت هستند. تشکیل تعاونی در این مشاغل، چانه زنی برای قیمت بالاتر و همکاری در فراوری، حمل و نقل، انبارداری، استاندارد و بازاریابی را افزایش می‌دهد. مصادیق دیگر در این زمینه شامل: تشکیل گروه خرید برای بنگاههای کوچک و متوسط به منظور مقابله با قدرت بازاری

بنگاههای دارای انحصار خرید (monopsony) و افزایش قدرت چانه زنی بنگاههای کوچک و متوسط، یکپارچه کردن تصمیمات خرید و کاهش هزینه معاملات می باشد.

۲- معافیهایی که هدفش ارائه اطلاعات، هزینه معاملات و "اقدام جمعی" است.

توافقات مربوط به جمع آوری و مبادله آمار و اطلاعات اعتباری و توسعه و پذیرش استانداردها معاف شده است. اطلاعات عامل مهمی در تسهیل مبادله است. بدون اطلاعات، هزینه انجام فعالیتها زیاد است و اشتباه و ریسک غیر ضروری و نااطمینانی وجود دارد. فقدان استاندارد محصول نیز اثر زیانباری بر گسترش تقاضای بازار دارد. استاندارد محصول، یک کالای مشترک است و لذا باید تعدادی بنگاه دست اندرکار جمع آوری و انتشار اطلاعات مناسب و ارتقای استانداردها باشند. بنابراین از آنجا که اطلاعات و استانداردها، کارایی و رفاه مصرف کننده را افزایش می دهد، از شمول قانون رقابت معاف شده اند. از سوی دیگر، حقوق انحصاری مالکیت فکری، برای تشویق و حمایت از نوآوری و دستیابی به کارایی اقتصادی پویا، از شمول قانون رقابت معاف شده است. همچنین خدمات حرفه ای مانند حقوقدانان، پزشکان و حسابداران از شمول قانون رقابت معاف شده اند.

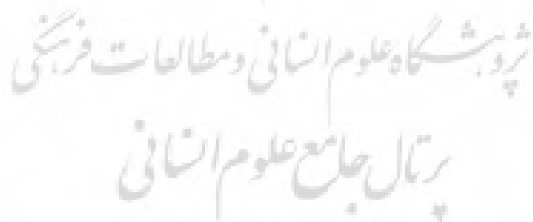
۳- معافیهایی که نااطمینانی و ریسک را کاهش می دهد.

بیمه، کارگزاری سرمایه گذاری و خدمات بانکداری. کنسرسیومهای وام دهی و تعهد بیمه چون نااطمینانی فعالیتها را کاهش می دهد از شمول قانون رقابت معاف شده اند؛ هر چند قیمت گذاری بیمه و کارگزاری اوراق بهادار یا تعیین نرخ بهره مشمول نیستند. در برخی حوزه های قضایی، نهادهای مالی به طور کامل از قانون رقابت معاف شده اند. همچنین از آنجا که سرمایه گذاری در R&D دارای ریسک است و نیازمند سرمایه گذاری بزرگ و طولانی مدت می باشد و در عین حال برای پیشرفت فن آوری و توسعه اقتصادی ضروری است، لذا انجام سرمایه گذاری مشترک در R&D از شمول قانون رقابت معاف شده است.

تقاضای گروههای ذی نفع و بخشهای خاص. برخی معافیهایی قوانین رقابت کشورها ناشی از فشار گروههای ذی نفع است و توجیه ندارد. البته بخشهای خاصی مانند: انحصارات

طبیعی و صنایع کوچک نیز در برخی کشورها معاف شده‌اند.^۱

جدول (۳) معافیت‌های بخشی در قوانین رقابت ۱۰ کشور را نشان می‌دهد. همان گونه که ملاحظه می‌شود، زیر بخش‌های کشاورزی، صنعت، انرژی، حمل و نقل، ارتباطات، بازرگانی داخلی، تامین مالی و بیمه، سایر خدمات و ورزش‌های حرفه‌ای از شمول قانون رقابت معاف شده‌اند. این معافیت‌ها شامل ادغامها، معافیت قانونی، کارتل، توافقات، انحصارات طبیعی، تعاونیها و "حفظ قیمت بازفروش"^۲ می‌شود. جدول (۴) معافیت‌های غیربخشی در قوانین رقابت ۲۸ کشور را نشان می‌دهد. همان طور که ملاحظه می‌شود، انحصارات قانونی، شرکتهای کوچک و متوسط، توافقات R&D، ادغامهای افزایش دهنده کارایی، منافع عمومی، انطباق با قوانین و استانداردها و سایر ترتیبات افزایش دهنده کارایی از شمول قوانین رقابت معاف شده‌اند.

1. R. Shyam Khemani, 2002, pp. 27-34.

۲. مقصود از حفظ قیمت بازفروش، اقدامی است که در آن یک شرکت در معامله کالا و خدمات، شرکت طرف مقابل خود یا شرکت در مرحله بعدی توزیع را وادار می‌کند که آن محصول را در حداقل قیمت تعیین شده به فروش رساند (Resale Price Maintenance).

جدول ۳ - معافیت‌های تجاری در فواید رقابت برخی کشورها

کشور	ایالات متحده آمریکا	ژاپن	کره	فرانس	بریتانیا	کانادا	مکزیک	پرتغال	سوئد	اتحادیه اروپا
کشورهای										
کشورهای جنگی و نیل	CO, AG	CO, CA	AG, RPM	AG	AG				CO	AG
نیل	CO, AG	CO, CA			AG	AG				
جنگی					AG				CO	
صفت		CO, CA								
تباکو		CA								
پروژه کرم ابریشم		CA, RPM	SE						AG	
منرویات		CA								
شکر		RPM								
کتاب		RPM	RPM	RPM	RPM					
روزنامه	AG	RPM		ME	ME					
بوزم آرایشی		RPM								
دارو		RPM	SE	AG	RPM					
زغال سنگ و فولاد			SE	SE	SE				SE	SE
انرژی: برق		NM		AG	SE	SE	SE			
گاز		NM		AG	SE	SE				
نفت				AG		AG				
حمل و نقل: هوایی	AG			AG		AG				
راه آهن	ME, AG	NM		AG		AG				
جاده ای و حمل بار	ME, AG	CA		AG		AG				
دریایی و کشتیرانی در آبراه داخلی	AG	CA		AG	AG	CA			SE	AG
بندرگاه	AG	CA		CA					SE	
انبار کالا	AG	CA								
ارتباطات:										
پخش رادیویی و تصویری	ME			ME	SE					
عمده فروشی و خرده فروشی:		CA, ME								
عمده فروشی										
خرده فروشی		CA							AG	
تأمین مالی و بیمه:										
بانکداری و نهادهای اعتباری	ME	CO, CA	AG	AG	SE	ME, AG		ME, AG		
بیمه	AG	CA		AG					ME, AG	AG
اوراق بهادار، پذیره نویسی، بازار آبی کالا	ME, AG					AG				
سایر خدمات خصوصی:		CA								
رستوران و هتل داری										
ورزشهای حرفه‌ای	AG									
خدمات پزشکی و پیرا پزشکی					SE					

ادغامها: ME، کارت: CA، انحصار طبیعی: NM، حفظ قیمت باز فروش: RPM،

مأخذ: WTO; 2001

معافیت قانونی: SE، توافق‌ها: AG، تعاونها (همکاریها): CO

جدول ۴ - معافیت‌های غیر بخشی در قوانین رقابت برخی کشورها

کشور	موضوع	انحصارات قانونی	شرکتهای کوچک و متوسط	R&D توافقات	ادغامهای افزایش دهنده کارایی	سایر اقدامات و ترتیبات افزایش دهنده کارایی	سایر ملاحظات نفع عمومی	انطباق با قوانین و استانداردها	سایر
بولیوی									*
کانادا				*	*			*	*
شیلی		*					*		
کلمبیا				*			*	*	*
کرواسی						*			
اتحادیه اروپا		*	*	*		*			
اتریش						*	*		
دانمارک						*			*
فنلاند						*	*		*
فرانسه						*			*
آلمان			*		*	*			
یونان						*			
ایتالیا						*			
لوکزامبورگ						*			
هلند		*				*			*
پرتغال		*						*	
اسپانیا						*		*	
سوئد						*			
انگلستان						*			*
مجارستان						*			*
ژاپن			*			*	*		*
مکزیک						*			
مغرب									
نروژ						*			*
رومانی				*		*			
سوئیس						*	*		
ناروژ						*			*
ترکیه						*			

مأخذ: WTO

۸- ارزیابی لایحه تسهیل رقابت و ضد انحصار

پیش نویس این لایحه بر اساس مطالعات آماده سازی تدوین برنامه سوم تهیه و در مجموعه ای با عنوان "بررسی و پیشنهاد اصول مورد نیاز در تنظیم قوانین ضد انحصار در کشور" منتشر گردیده است. این پیش نویس سپس توسط سازمان مدیریت و برنامه ریزی مورد بازنگری قرار گرفته و به صورت لایحه درآمده است.

۸-۱- چارچوب لایحه

لایحه تسهیل کننده رقابت و ضد انحصار از سه فصل تشکیل شده است. در فصل اول، رفتارهای ضد رقابت؛ در فصل دوم، هیات رقابت و در فصل سوم، مرجع قضایی رسیدگی کننده به جرایم ضد رقابت مشخص شده است. این چارچوب همانند چارچوب قانون رقابت الگوی انکستاد است که دارای سه بخش: اقتصادی - بازرگانی، حقوقی و سازمانی است و در بخش ۱-۶ مقاله ذکر گردید. از این رو چارچوب لایحه مناسب است.

۸-۲- عنوان لایحه

محتوای گزارش: بررسی و پیشنهاد اصول مورد نیاز در تنظیم قوانین ضد انحصار در کشور خصوصاً بخش دوم گزارش که به ساختار انحصاری فعالیتهای اقتصادی در اقتصاد ایران پرداخته است حاکی از آن است که هدف اصلی این مطالعه و تهیه پیش نویس لایحه، بررسی و پیشنهاد اصول مورد نیاز در تنظیم قوانین ضد انحصار بوده است.

ماده ۳۵ قانون برنامه سوم نیز دولت را مکلف می کند انحصاراتی را که به موجب دستورالعمل ها و مقررات مصوب خود و یا اعطای امتیاز تخصیص منابع ایجاد شده اند طی مدت یک سال لغو کند. همچنین دولت مکلف است ظرف یک سال پس از تصویب برنامه سوم اقدامات قانونی برای لغو انحصار و جلوگیری از فعالیتهای انحصار گرانه معمول نماید.^۱

۱. قانون برنامه سوم ، ۱۳۸۰، صص ۲۸-۲۹.

از سوی دیگر، همان‌طور که در جدول (۱) نشان داده شده است، اغلب کشورهای در حال انتقال که دارای اقتصادهای دولتی و انحصارات گسترده بوده‌اند، برای تهیه قانون رقابت، کمیته ضدانحصار تشکیل داده‌اند. بنابراین در مجموع می‌توان دریافت که شرایط انحصاری در اقتصاد ایران ما را وادار به تهیه قانون ضد انحصار نموده است. همان‌طور که در جدول (۲) نشان داده شده است، کشورهای شیلی، چین و ژاپن قانون ضد انحصار دارند که آن‌هم به دلیل وجود انحصارات در اقتصادشان بوده است. در کشور ما نیز که انحصارات گسترده وجود دارد می‌توانیم از عنوان قانون ضد انحصار استفاده کنیم. از سوی دیگر می‌توانیم از میان دو دسته عنوان قانون (رقابت - رقابت غیر منصفانه)، عنوان "قانون رقابت" را برگزینیم. آنگاه هم ناظر به انحصارات کنونی خواهد بود و هم بر اساس اصول رقابت که در مجموعه اصول و قواعد سازمان ملل، مباحث سازمان جهانی تجارت و مطالعات آنکتاب تدوین می‌شود و از جامعیت و شمول زمانی بیشتری برخوردار می‌شود. از این رو پیشنهاد می‌شود عنوان "قانون رقابت" برگزیده شود.

۳-۸- هدف قانون

لایحه تسهیل کننده رقابت و ضد انحصار فاقد ماده‌ای برای بیان هدف لایحه است، در حالی که ماده (۱) قوانین رقابت به بیان هدف قانون اختصاص دارد. قانون رقابت در اغلب کشورهای توسعه یافته دارای یک هدف (کارایی) است، در حالی که در اغلب کشورهای در حال توسعه چند هدفی است. از این رو پیشنهاد می‌شود ماده یک لایحه به بیان اهداف قانون رقابت پردازد. البته باید خاطر نشان ساخت که پیش نویس لایحه دارای هدف بوده است که در لایحه حذف شده است.^۱

۱. سازمان مدیریت و برنامه ریزی، بررسی و پیشنهاد اصول مورد نیاز در تنظیم قوانین ضد انحصار در

۸-۴- رقابت و حمایت از مصرف کننده

ماده (۸) قانون رقابت الگو در آنکتاب، اختصاص به حمایت از مصرف کننده دارد. در کشورهایی مانند استرالیا، لهستان و فرانسه، قانون رقابت شامل فصلی مربوط به حمایت از مصرف کنندگان است، در حالی که در کانادا، هند، لیتوانی و ونزوئلا، قانون رقابت تنها شامل مقررات مربوط به اقدامات تجاری غیرمنصفانه است. روند کنونی در کشورهایی که در حال تصویب قانون هستند این است که دو قانون جداگانه تهیه کرده‌اند:

- ۱- قانون رقابت یا قانون اقدامات تجاری محدودکننده.
- ۲- قانون حمایت از مصرف کننده.

هر چند این دو قانون با یکدیگر مرتبط هستند، لذا مسئول اجرای هر دو قانون یک نهاد است، مانند: سریلانکا، الجزایر، انگلستان، استرالیا، ایالات متحده آمریکا، کانادا، کلمبیا، کاستاریکا، فنلاند، فرانسه، مجارستان، زلاندنو، نروژ، پاناما، پرو، لهستان و فدراسیون روسیه که یک نهاد مسئول اجرای هر دو قانون رقابت و حمایت از مصرف کننده است. لایحه تسهیل کننده رقابت و ضد انحصار به حمایت از مصرف کننده پرداخته است. این اقدام حاکی از قصد تهیه کنندگان لایحه است که وظیفه حمایت از مصرف کننده را بر عهده قانون دیگری گذاشته‌اند که اقدام سنجیده‌ای می‌باشد.

۸-۵- تعاریف و قلمرو کاربرد قانون

ماده (۲) قانون رقابت الگو در آنکتاب اختصاص به تعاریف قانون رقابت و قلمرو کاربرد قانون دارد. اصولاً قوانین رقابت حاوی اصطلاحاتی است که لازم است تعریف شود تا از تفاسیر و سوء استفاده‌های مختلف جلوگیری به عمل آید. از سوی دیگر، باید در قانون رقابت مشخص شود که این قانون شامل هر دو بخش عمومی و خصوصی است یا تنها بخش خصوصی را شامل می‌شود؛ یا اینکه تنها شامل اشخاص حقیقی است یا شامل هر دو شخص حقیقی و حقوقی است؛ یا اینکه شامل اقدامات حاکمیتی دولت یا شهرداری‌هاست یا شامل آن نمی‌شود. لایحه تسهیل کننده رقابت و ضد انحصار فاقد ماده‌ای مربوط به

تعاریف و قلمرو قانون است. این در حالی است که پیش نویس لایحه، اشخاص مشمول قانون را مشخص نموده است.^۱

۸-۶- اصول رقابت

اصول رقابت در قانون رقابت الگو در ماده سوم (ترتیبات و توافقات محدود کننده)، ماده چهارم (اقدامات یا رفتار موجد سوء استفاده از موقعیت مسلط قدرت بازاری) و ششم (ممنوعیت ادغامهای موثر بر بازارهای متمرکز) ذکر شده است. توافقات محدود کننده رقابت و اقدامات یا رفتار موجد سوء استفاده از موقعیت مسلط قدرت بازاری و ادغامها و تملکها، همان مواردی است که در مجموعه اصول و قواعد سازمان ملل در زمینه رقابت در بخش سوم مقاله ذکر شد. برخی مصادیق آن نیز در بخش ۴-۴ (موضوعات اصلی مورد بحث در WTO در زمینه رقابت) بر شمرده شد.

فصل اول لایحه تسهیل رقابت و ضد انحصار به اصول رقابت اختصاص یافته است. این فصل شامل هفت ماده است. ماده اول: اعمال محدود کننده رقابت؛ ماده دوم: سوء استفاده از موقعیت، نفوذ و اطلاعات؛ ماده سوم: قیمت گذاری تهاجمی؛ ماده چهارم: تبعیض در قیمت؛ ماده پنجم: تکالیف دولت و ممنوعیت استفاده از اموال دولتی؛ ماده ششم: رعایت سایر قوانین در مجازاتها و ماده هفتم: معافیتها.

ماده (۱) اعمال محدود یا مختل کننده رقابت را ممنوع نموده است و مهمترین مصادیق آن را در ۱۰ مورد بر شمرده است. ماده (۱) به اولین اصل کلیه قوانین رقابت می پردازد که در آن توافقات محدود کننده رقابت، ممنوع شده است و در مجموعه اصول و قوانین سازمان ملل در زمینه رقابت ذکر شده است. اما برخی موارد در مجموعه یاد شده وجود دارد که در اینجا ذکر نشده است، مانند: توافقاتی مربوط به تثبیت قیمتها، مناقصه با تبانی، تخصیص به وسیله ایجاد سهمیه در فروش و تولید، امتناع جمعی از معامله، امتناع جمعی از

عرضه کالا توسط واردکنندگان و امتناع جمعی از دسترسی به یک ترتیب یا همبستگی که برای رقابت اهمیت دارد. موارد یادشده از مصادیق توافقات محدودکننده رقابت و تحدیدکننده دسترسی به بازار است که توسط سازمان ملل ذکر شده اما در ماده اول لایحه نیامده است. از سوی دیگر، در مباحث WTO محدودیتهای افقی بازار (کارتهای صادراتی و وارداتی) و محدودیتهای عمودی بازار (الزام به معامله انحصاری، فروش مشروط کالا با کالای دیگر، استرداد فروش و مناطق مستثنی شده) از مصادیق اعمال محدودکننده رقابت است که لازم است ذیل ماده یک بیاید. در ماده (۲) سوء استفاده از موقعیت، نفوذ و اطلاعات، ممنوع شده و مهمترین مصادیق آن ۳ مورد برشمرده شده است. این ماده به اصل دیگر رقابت می‌پردازد که در آن سوء استفاده از موقعیت برتر قدرت بازاری ممنوع گردیده است. باید توجه داشت که سوء استفاده‌های ذکر شده عمدتاً "از مصادیق فساد مالی است و اگر بخواهیم مصادیق سوء استفاده از موقعیت مسلط در بازار را مانند سایر قوانین رقابت کشورها، اصول و قواعد سازمان ملل و قانون الگوی آنکتاد مطرح کنیم، باید موارد زیر در ماده ۲ لایحه ذکر شود:

— رفتار غارتگرانه در مورد رقبا مانند استفاده از قیمت گذاری زیر هزینه تمام شده برای حذف رقبا (ماده ۳ لایحه اختصاص به همین موضوع دارد، در حالی که از موارد مشمول سوء استفاده از موقعیت مسلط بازار است).

— قیمت گذاری تبعیض آمیز یا قرار دادن شرایطی برای عرضه یا خرید کالاها و خدمات از جمله با استفاده از سیاستهای قیمت گذاری در معاملات شرکتهای وابسته که کالاها و خدمات خریداری شده یا عرضه شده در مقایسه با قیمتهای مبادلات مشابه در خارج از شرکتهای وابسته را گرانتر یا ارزانتر می‌فروشد.

این مورد نیز، موضوع ماده (۴) لایحه مورد بررسی است، در حالی که از مصادیق سوء استفاده از موقعیت مسلط در بازار به حساب می‌آید و لازم است ذیل ماده دوم لایحه آورده شود. سایر مواردی که در مجموعه اصول و قواعد سازمان ملل آمده است و لازم است ذیل ماده ۲ لایحه (سوء استفاده از موقعیت مسلط) ذکر شود عبارت‌اند از:

— تثبیت قیمت‌ها از طریق تعیین حداقل قیمت بافروش (در ماده یک لایحه ذکر شده است).

— امتناع جزئی یا کلی از معامله در شرایط تجاری مشتریان شرکت.

— عرضه کالاها یا خدمات خاصی منوط به پذیرش محدودیتهایی بر توزیع یا ساخت کالاها یا رقیب یا سایر کالاها شود.

— وضع محدودیتهایی مربوط به مکان یا شخص یا مقدار یا آنچه از کالاها عرضه شده می‌تواند بافروش شود یا صادر گردد.

— عرضه کالاها یا خدمات خاصی منوط به خرید سایر کالاها یا خدمات متعلق به عرضه کننده یا تعیین شده توسط وی شود.

در زمینه سوء استفاده از موقعیت مسلط در بازار، مباحث WTO نیز مصادیقی ذکر نموده است، از جمله:

— مسدود کردن بازار از طریق ادغام عمودی.

— کنترل تسهیلات کمیاب و نهاده‌های حیاتی یا کانالهای توزیع.

— غارتگری قیمتی و غیر قیمتی.

— تبعیض قیمت.

— ترتیبات قراردادی انحصاری.

پیشنهاد می‌شود این موارد ذیل ماده (۲) لایحه ذکر شود.

یکی دیگر از اصول رقابت، ادغامها و تملکهاست که در تمامی قوانین رقابت بدان پرداخته شده و در مجموعه اصول و قواعد سازمان ملل، قانون رقابت آنکتاد و مباحث WTO ذکر شده است. در لایحه مورد بحث ذیل ماده (۱)، در بند (۹) (هرگونه ادغام یا تمرکز بدون اخذ مجوز قبلی از هیات رقابت) ادغام، تلویحاً ممنوع گردیده و در ماده (۷) بند (۵) ادغامهای مفید معاف شده‌اند. در حالی که ممنوعیت ادغامها و تملکها به عنوان یکی از اصول رقابت در تمامی قوانین رقابت ذکر شده است. پیشنهاد می‌شود پس از ادغام ماده (۳) و ماده (۴) ذیل ماده (۲)، ماده (۳) به کنترل تمرکزهای شکل گرفته از طریق

ادغامها و تملکها اختصاص یابد و در آن ادغامها، تملکها، سرمایه‌گذاری‌های مشترک یا سایر تملکهای کنترلی چه به صورت افقی یا عمودی یا دارای ماهیت گروه تولیدی، ذکر شود. ارتباط ماده (۶) با فصل اول لایحه روشن نیست و به نظر می‌رسد مرتبط با فصل سوم لایحه است. از این رو بهتر است به فصل سوم منتقل گردد.

ماده (۷) لایحه که به معافیتها اختصاص یافته است، شامل شش مورد معافیت در زمینه‌های: حقوق مالکیت فکری؛ انحصارهای طبیعی؛ اتحادیه‌های کارگری؛ تعاونیهای کشاورزان، مصرف‌کنندگان، کارگران و کارفرمایان؛ ادغام و اتحاد واحدهای تولیدی و بنگاههای کوچک و متوسط است. همان‌طور که در بخش ۶-۶ مقاله ذکر شد، استثنای معافیتهای قوانین رقابت به‌طور گسترده‌ای بر حسب شرایط اقتصادی کشورها و منافع ملی آنها تنظیم گردیده است.

معافیتهای قانون رقابت در اقتصاد ایران باید با توجه به شرایط خاص و سطح توسعه اقتصادی کشور به صورت گزینشی، برای دوره‌ای محدود و مشروط به عملکرد و نزولی اعطا شود و به‌طور مداوم بازنگری گردد. معافیتهای ذکر شده در لایحه از نوع معافیتهای غیر بخشی است که در جدول (۴) مقاله برای ۲۸ کشور ذکر شده است. سایر معافیتهای غیر بخشی که می‌تواند برای لحاظ شدن در لایحه مورد بررسی قرار گیرد عبارت‌اند از: توافقات R&D، سایر اقدامات و ترتیبات افزایش‌دهنده کارایی، ملاحظات نفع عمومی، انطباق با قوانین و استانداردها و توافقات بین‌المللی، تشکلهای صادراتی و کارتهای وارداتی. از سوی دیگر، معافیتهای بخشی‌آنگونه که در جدول (۳) آمده است در لایحه بدان اشاره نشده است، از جمله معافیت بانکداری، بیمه و اوراق بهادار به منظور کاهش نااطمینانی یا معافیت کالاهای فرهنگی و دارو از توافقات و حداقل قیمت بازاریابی یا ادغام، معافیت ورزشهای حرفه‌ای برای حمایتهای لازم و مواردی از این قبیل که در جدول (۳) ذکر شده است، می‌تواند موضوع بررسی برای تدوین ماده (۴) لایحه باشد که به معافیتها و استثنای لایحه اختصاص خواهد یافت.

۷-۸- اصل عدم تبعیض

اصل عدم تبعیض (رفتار ملی) که در ماده (۳) گات ذکر شده است، باید در تدوین قانون رقابت کشور لحاظ شود. در این صورت کالاهای وارداتی و تولید داخل از شرایط یکسانی برای رقابت برخوردار خواهند شد.

۹- نتیجه‌گیری و پیشنهاد

مهمترین نتایج مقاله به شرح زیر است:

— سیاست رقابتی مجموعه‌ای از اقدامات و ابزارهای مورد استفاده توسط دولتهاست که شرایط رقابت را تعیین می‌کند و قانون رقابت یکی از اجزای سیاست رقابتی است.

— به دلیل وجود اقدامات ضد رقابتی شرکتها، کاهش موانع تجاری نتوانسته است دسترسی به بازار در حد کافی ایجاد کند، از این رو در WTO انواع اقدامات ضد رقابتی شرکتها احصا شده و قرار است به صورت موافقتنامه چند جانبه رقابت درآید و برای کشورهای عضو الزامی گردد. در صورت عضویت کشور ما در WTO، باید دارای قانون رقابت ملی سازگار با موافقتنامه چند جانبه رقابت باشیم.

— در مجموعه اصول و قواعد سازمان ملل و انواع اقدامات ضد رقابتی از دیدگاه WTO؛ محدودیتهای افقی، عمودی، سوء استفاده از موقعیت مسلط و ادغامها به عنوان اصول رقابت آورده شده است و در تمامی قوانین رقابت کشورها ذکر شده است.

— مهمترین نقشهای قانون و سیاست رقابتی در راهبرد توسعه اقتصادی بازارگرا این است که: عنصری از بسته اصلاحات اقتصادی است؛ ابزار توسعه اقتصادی در شرایط جهانی شدن اقتصاد است؛ عامل ایجاد رقابت پذیری اقتصاد می‌باشد؛ عامل جذابیت اقتصاد برای سرمایه‌گذاران خارجی است؛ تقویت‌کننده و عامل تحقق منافع خصوصی‌سازی و مقررات‌زدایی است و شرایط ویژه کشورهای در حال توسعه را

لحاظ می نماید.

— چارچوب قانون رقابت الگوی آنکساد و قوانین رقابت ملی در کشورهای مختلف دارای سه بخش: اقتصادی - بازرگانی، سازمانی و حقوقی است. برخی قوانین رقابت تنها یک هدف برای قانون رقابت ذکر کرده‌اند، در حالی که سایرین چند هدف را برشمرده‌اند. در قوانین رقابت، اصول سه گانه رقابت در نظر گرفته شده است. دو رویکرد ساختاری و رفتاری در قوانین رقابت وجود دارد و تمامی قوانین رقابت شامل معافیهایی است.

مهمترین پیشنهادهای مقاله به شرح زیر است:

۱- بخش اقتصادی - بازرگانی لایحه تسهیل کننده رقابت و ضد انحصار مورد بازنگری و تکمیل قرار گیرد، بدین ترتیب که:

— عنوان قانون به قانون رقابت تغییر یابد.

— ماده یک لایحه به بیان اهداف قانون اختصاص یابد.

— ماده دوم قانون به تعاریف و قلمرو کاربرد قانون اختصاص پیدا کند.

۲- نواقص مربوط به اولین اصل رقابت (ممنوعیت توافقات محدود کننده رقابت) که در فصل اول لایحه (مواد ۱-۷) آمده است، به ترتیب زیر اصلاح گردد:

— توافقات مربوط به تثبیت قیمت‌ها، مناقصه از روی تباری، ایجاد سهمیه در فروش و امتناع جمعی از معامله.

— محدودیتهای افقی در بازار (کارتلهای صادراتی و وارداتی) و محدودیتهای عمودی بازار (معامله انحصاری، فروش مشروط کالا با کالای دیگر، استرداد فروش و مناطق مستثنی شده) از مصادیق اعمال محدود کننده رقابت است که لازم است در این بخش از لایحه بیاید.

۳- نواقص مربوط به دومین اصل رقابت (سوء استفاده از موقعیت برتر) با افزودن موارد زیر تکمیل گردد:

— رفتار غارتگرانه در مورد رقبا

- قیمت گذاری تبعیض آمیز
- تثبیت قیمت‌ها از طریق تعیین حداقل قیمت بازاری
- عرضه مشروط کالا و خدمات
- مسدود کردن بازار از طریق ادغام عمودی
- ترتیبات قراردادی انحصاری
- ۴- نواقص مربوط به سومین اصل رقابت (ممنوعیت ادغامها و تملکها) به ترتیب زیر تکمیل گردد:
- ادغام ماده (۳) و ماده (۴) ذیل ماده (۲) و اختصاص ماده (۳) به کنترل تمرکزهای شکل گرفته از طریق ادغامها و تملکها.
- ۵- ماده (۴) قانون رقابت به معافیتها و استثنای اختصاص یابد و برای یافتن معافیتهای قانون رقابت در ایران پژوهشی انجام گیرد.
- ۶- اصل عدم تبعیض (رفتار ملی) نیز در تدوین قانون رقابت لحاظ شود.
- ۷- برای ایجاد فرهنگ رقابت و زمینه سازی برای اعمال سیاست رقابتی، همایشی توسط وزارت بازرگانی برگزار شود.

منابع

- ۱- سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی ، اجتماعی و فرهنگی ج ۱۰ . ایران (۱۳۸۳ - ۱۳۷۹)، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، چاپ پنجم، ۱۳۸۰.
- ۲- سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، لایحه ضد انحصار و تسهیل رقابت"، ۱۳۸۱.
- 3-International Trade Center and Commonwealth Secretariat, **Business Guide to the World Trading System** , 2nd edition , 1999 , PP.286 – 299.
- 4-Khemani, R. Shyam, "Competition Policy and Economic Development", **Policy Options**, October 1997.
- 5-UNCTAD, "Closer Multilateral Cooperation on Competition Policy : The Development Dimension", consolidated report on issues discussed during the Panama, Tunis, Hong Kong, and Odessa Regional Post – **Doha Seminars on Competition Policy**, May 2002.
- 6-WTO, "Ministerial Declaration", **Ministrial Conference**, fourth session, Doha, 9-14 November 2001.
- 7-UNCTAD, **Model Law on Competition**. UN, Geneva, 2002.
- 8-United Nations, **The UN Set of Principles and Rules on Competition**, Geneva, 2000.
- 9-Khemani,R.Shyam, **Application of Competition Law : Exemptions and Exceptions**, UNCTAD, Geneva, 2002.
- 10- UNCTAD, **The Relationship between Competition, Competitiveness and Development**, Geneva, July 2002.
- 11- Qaqqya, Hassan, "Competition, Competitiveness and Development", **Paper Delivered at the APEC Training Program on Competition Policy for AOEC Member economies**, Bangkok, Thailand, 6 – 8 August 2002.
- 12- Hoekan, Bernaed and Peter Holmes, **Competition Policy, Developing Countries and the World Trade Organization**, World Bank, Washington DC, 1998.

- 13- Hoekman, Bernard and Petros C. Mavroidis, "Economic Development, Competition Policy and the WTO". **World Bank Policy Research Paper 2917** , October 2002.
- 14- Anderson, Robert and Feredric Jenny, **Competition Policy, Economic Development and the Multilateral Trading System: Overview of Linkages and Current Proposals for an Agreement in the WTO**, May 2002.
- 15- Singh,Ajit, "Competition Policy, Globalization and Economic Development", **Paper Presented at the Study Commission on Globalization of World Economy; Challenges and Responses**, University of Cambridge,2001.
- 16- Singh, Ajit, **Competition Policy, Development and Developing Countries**, Indian Council for Research on International Economic Relation, November 1999.
- 17- WTO, **Annual Report**,1997,Vol.1,special topic: "Trade and Competition Policy", Geneva,1997.
- 18- Kurokochi. Hisami, "The Relationship between Economic Development and Competition Policy", **Paper Presented at the 6th Asian and Oceanic Antimonopoly Conference**, Australia,Nov.1999.
- 19- Laffont,J.J,"Competition , Information and Development", **Annual World Bank Conference on Development Economics**,1998.
- 20- WTO, **Singapore Ministerial Declaration (1996)**,Geneva,1998.
- 21- Lachmann,W., "The Development Dimention of Competition Law and Policy", UNCTAD, Geneva,1999.
- 22- Brusick, Philippe, **Multilateral Disciplines on Competition ,in: A Positive Agenda for Developing Countries**, UNCTAD,Geneva,2000.
- 23- WTO, **Exceptions, Exemptions and Exclusions Contained in Members' National Competition Legislation**, WT/WGTCP/W/172,July 2001.
- 24- Backhouse, Roger E., **Competition, in: Foundations of Economic Thought**, Edited by: John Creedy, Blackwell Publisher,1990.